

af et skrivende subjekt. »Uden dette ville bogen blot være et orienteringsløst mangefold af disparate deltaljer. Ophobningen af erindringsstykker, landskabsbeskrivelser, rejser, samlejer, filmbetragtninger m.v. står og falder med, at læseren finder Leth værd at lytte til«. Det er ikke stoffligheden i sig selv, men måden, hvorpå det referentielle gestaltes, selve referencens retorik, der er det mest interessante ved Leths bog, konkluderer Stounbjerg.

Men udelukker den ene måde at læse en tekst på, den anden? Kan man måske læse en tekst som både mere eller mindre selvbiografisk og som fiktion. Ja, siger Kristin Ørjasætter i sin læsning af Dag Solstads fremragende *16.07.41*. Hvis læseren blot følger tekstens bevægelser vil han eller hun kunne opnå en koncentration svarende til dervishens måde at snurre rundt om sin akse på, mener hun. Skulle man ikke kunne have to tanker i hovedet samtidig? som hun drillende spørger. Men i øvrigt er det ikke så meget spørgsmålet om selvbiografi eller roman, der rejser sig i forhold til denne tekst. Dele af det selvbiografiske materiale er i *16.07.41* bearbejdet til fiktion, mens andre dele optræder som dokumentation. Som en følge heraf inviteres læseren til at læse værket på to måder samtidigt: som selvbiografisk fiktivt, på den ene side og som selvbiografisk dokumenteret, på den anden.

Der er mange andre glimrende artikler i antologien; der skrives om Peter Høeg, Villy Sørensen, Johan-

nes V. Jensen, Herman Bang, Per Højholt og Jeffrey Eugenides. Og så til sidst Arne Melberg som skriver om tre forskellige former for »selvfremstilling«, som han benævner vise, søge og skjule: Vladimir Nabokov, der viser mindebilleder om sig selv, V.S. Naipaul, som søger sig selv gennem romanen og rejseberetningen og endelig W.G. Sebald, der »skriver sig selv gennem andre og andre gennem sig selv og derfor skjuler sig i andre og i noget andet«. Det er ifølge Melberg opbruddet og tabet der »trikker« selvbiografi-skrivningen og han ser eksilet som selvbiografis vigtigste forudsætning. En ikke helt ny opfattelse, som passer glimrende på de tre forfattere, som Melberg her beskæftiger sig med. Han diskuterer endvidere muligheden for, at al litteratur skjuler en biografi og at al selvbiografi søger at komme på sporet af et selv, der er gået tabt.

Charlotte Engberg, lektor på Roskilde Universitetscenter, Institut for Sprog og Kultur.

Peter Bakker

Carsten og Malene Fenger-Grøndahl: *Sigøjnere. 1000 år på kanten af Europa*, Århus 2006 (Aarhus Universitetsforlag).

Siden Rumænien og Bulgarien blev medlemmer af EU, er Sigøjnere det største mindretal i EU. Man anslår, at der bor omkring fem millioner af dem i Europa. Der er forholdsvis få

i Danmark: måske 3000, mens der er mere end 100.000 i vores nabolande Sverige og Tyskland. Mens der hvert år udkommer flere bøger i disse lande, er der kun meget lidt litteratur om Sigøjnere i bogform på dansk. Anders Enevig skrev to bøger i 1960'erne (*Tatere og Rejsende*, og *Sigøjnere i Danmark*). I 1990 udkom Fritz Pedersens bog om Sigøjnernes Holocaust, og Eline Mørch Jensen og Nina Antvorskov publicerede en bog med interviews med skandinaviske Sigøjnere i 1993. I 1996 udkom Alicja Fenigsens bog *Hvem er Sigøjner* og i 2002 skrev Peter Bejder og Kim Boye Holt en lille bog om en drengs liv i Sjælland i en serie om indvandrere. Der er en del oversat, plus pjecer og noget skønlitteratur, især ungdomsromaner med et romantisk syn på cirkus eller et gråt syn på forfølgelse i og efter Anden Verdenskrig. Man kan godt sige at udgivelsen af denne bog falder på det rette sted. Den er mere omfattende og dybtgående end alle de øvrige.

Folket, som er kendt som Sigøjnere, kalder sig selv oftest Rom, flertal Roma, mens nogle grupper kalder sig selv Manusj, Kalo, Romanisjel eller Sinti. Alle disse grupper taler variationer af det samme sprog, som de alle kalder *romani tjiɸ*, eller *romanes* på deres sprog. Mens mange udvandrere ikke videregiver deres sprog til anden og tredje generation, har langt de fleste Sigøjnere fastholdt deres sprog gennem flere århundreder, men i nogle områder med stort pres har de skiftet til flertalsproget (spansk, engelsk,

ungarsk). Selvom bogens titel bruger det mest kendte ord »Sigøjnere«, er det i bogen selv, Romaer, som er det ord som Romaerne selv har udtrykt at de vil være kendt som, der anvendes.

Carsten og Malene Fenger-Grøndahl har i de sidste år rejst rundt i Europa for at besøge Romaernes ghettoer og interviewe mange forskellige mennesker. De har talt med Romaer og eksperter i adskillige lande. Resultatet er blevet en meget informativ og velskrevet bog, som knuser læsernes fordomme. Det viser sig, at langt de fleste Romaer ikke rejser rundt i hestevogn eller campingvogn, men har boet i hus mindst 200 år tilbage. De er ikke alle sammen tiggere, musikere eller sandsigere. Nogle er politikere, læger, studerende og professorer. De er ikke alle sammen fattige, nogle er faktisk ufattelig rige. Men de bekræfter også nogle af læsernes idéer: i Øst Europa bor mange i ghettoer under forfærdelige omstændigheder. De er overalt blandt de mest diskriminerede grupper, hvor både samfund og desværre ofte også den førte politik bidrager til deres isolation. Mange Romaers skolegang er kort, og de har derfor ikke meget uddannelse.

Ligesom Sigøjneres rejse begyndte i Asien for mere end 1000 år siden, da deres forfædre udvandrede fra Indien, således begynder forfattere deres bog med et kapitel om Indien tæt på grænsen til Pakistan. Danserinden Gulabi Sapera er meget kendt, og hun optræder ofte i Europa, hvor hun lader sig inspirere af flamenco – dan-

seform som oprindeligt er udviklet af Sigøjnere i Sydspanien, men som nu dyrkes af mange ikke-sigøjnere i Andalusien. Selvom Kalbelia-klanens dansere traditionelt ikke plejede at vise dansene til fremmede, har Gulinda udviklet sine personlige træk i offentligheden og tilnærmet sig flamenco-stil når hun optræder. Det er et af de mange eksempler i bogen på hvordan traditioner blander sig med moderne indflydelser. Kapitlet handler om Kalbelia-klanen, men også for eksempel om Romaernes sprog – som har sine rødder i indiske sprog og afstammer fra Sanskrit, om forskning i Roma i 1800-tallet, om film og om Sigøjnernes musik. De taler i Indien også med den kendte franske musiker Thierry Robin, som de møder hos Gulinda. Og sådan er det også i de andre kapitler, og disse afvekslinger gør bogen til spændende læsning.

Forfatterne har valgt deres destinationer på en fornuftig måde, som kan tages som repræsentativ for Romaernes mangfoldighed. De har været i Rumænien hvor Roma blev holdt som slaver indtil midten af 1800-tallet, og hvor deres efterkommere nu er sterrige eller ludfattige. De har besøgt Romaer i Frankrig, hvor mange har tilsluttet sig Pinsekirken, mens nogle holder fast i deres årlige halv-hedenske pilgrimsrejse til Saintes-Maries de la Mer, som nu er blevet endnu mere kendt på grund af Dan Browns bestsellere. De har været i Tyskland, hvor de har interviewet ældre Sinti, som har overlevet de tyske koncentrationslejre. Tjekkiet og Slovakiet by-

der på ghettoer som er helt isoleret, og hvor fattigdom gennemtrænger hele tilværelsen. Makedonien er et af de lande hvor Roma er et anerkendt mindretal, og deres bydel Shutka ved Skopje bliver bestyret af Roma, med et populært billigmarked og hele to konkurrerende Roma TV-stationer. I Kosovo møder de folk, der blev jaget væk fra deres hus eller land, og i Danmark taler de med flygtninge derfra. I Spanien interviewes ambitiøse kvinder, fremragende sangere, musikere og dansere. Til sidst taler de med Romaer fra Skandinavien: lærere i Sverige, uddannede historikere i Danmark, administratorer i Sverige og uddannelsesmæssigt udfordrede Romaer i Danmark. I det afsluttede kapitel samles trådene sammen, blandt andet gennem samtale med en dynamisk Romakvinde, der sidder i Europa-parlamentet.

Selvom kapitlerne er skrevet på basis af lande, linker forfattere altid rigeligt til andre lande, hvor de samme sager spiller en rolle. Kapitlet om Makedonien begynder for eksempel i København, hvor den populære sangerinde Ezma Redzepova, »Romaernes dronning«, interviewes om sit liv og karriere. Hun var en af de første, der begyndte at synge udelukkende på romanes, sigøjnernes sprog, til et publikum af ikke-Roma for mere end 25 år siden. Hun har slægtninge i verdens største Roma-by med 45.000 indbyggere, hvor spillefilmen *Time of the Gypsies* blev optaget. Mens man i andre lande fokuserer på problemer som diskrimination og fattigdom, er

de få problemer her af mindre betydning: forøget kontrol med varer i basaren med størrelse og udvalg som Bilka, der tvinger nogle butikker til at lukke midlertidigt. Her bydes folk udefra velkommen, mens man kan møde mistro andre steder.

I Skandinavien-kapitlet sammenligner forfatterne Roma fra Helsingør med Roma i Malmö og Göteborg, og der viser sig store kontraster. I Sverige og Norge er der også Rejsende, som nedstammer fra Romaer, der kom til Skandinavien, måske via Skotland, i 1500-tallet. I Norge kalder de sig Tatere, som er et skældsord i Sverige. Flere af dem er blevet ofre for en sterilisationspolitik som fortsatte helt til 1975 i Sverige. Forfatterne nævner det ikke, men Lene Koch har dokumenteret at også Danmark har benyttet sterilisation i 1900-tallet. Mange Roma og Rejsende har udviklet en sund mistro mod myndighederne, og det er stærkt i Helsingør. Mens Romaerne i Helsingør bliver tvunget af myndighederne til en række ting, de ikke har lyst til, som fx adskilte Romaklasser i skolerne, er man godt tilfreds med forholdene i Malmö og Romakontoret der. De bagliggende tanker er anderledes: i Danmark vil man helst assimilere Romaerne, mens man i Sverige har vist mere respekt for andre kulturer som Romaernes, og man har givet dem mere mulighed til at bevare og udvikle deres traditioner. I Danmark viser myndighederne sig også dårligt informeret om Romaernes baggrund. Romaerne i Helsingør er forståeligt nok trætte af den negative

opmærksomhed, de har fået, og de vil helst ikke være kendt som Roma.

Bogen skildrer en verden med et spektrum af traditioner, som er stadig vanskeligere at opretholde i en moderne verden. Der er valg mellem uddannelse og hjemmearbejde, mellem at gifte sig som teenager eller få et prestigøst job, mellem stærke familiebånd eller forældre på plejehjem, mellem at være økonomisk selvstændig eller lønslave, mellem sammenhold og ensomhed, mellem adskilte roller til mænd og kvinder eller frit valg, mellem husholdning og et arbejde i det offentlige, mellem skole og analfabetisme, mellem at være stolt Roma eller at leve en skjult tilværelse blandt gæstearbejdere, mellem fordrielse eller rejse. Det er kun de færreste, der kan vise deres identitet som Roma i det offentlige og samtidig være succesrig også i ikke-Romaernes verden.

Forfatterne har tidligere skrevet bøger om indvandrere, flygtninge, udviklingsbistand og en rejsebog til Tyrkiet, og denne bog kan ses som en naturlig fortsættelse af dem. I en bredere forstand kan deres bog om Romaerne siges at stå i en tradition af bøger hvor ikke-Roma skriver om deres møder med Roma, den mest kendte i nyere tid er måske Isabel Fonseca (oversat som *Den Lange Vej*, 1997). Det har resulteret i en god, tilgængelig bog. Forfatterne har også læst en del international faglitteratur og hjemmesider om emnet, og deres kildeliste på siderne 380-397 (organiseret efter kapitel) kan fungere som

udgangspunkt for læsere, der vil vide mere.

Kildelisten og det 10 sider lange indeks gør det muligt at finde frem til sager, man vil genlæse. Bogen er 408 sider lang og er udgivet hos et akademisk forlag, men den er tydeligvis skrevet for et bredt publikum. Forfatterne har selv stået for de ca. 100 farvebilleder i bogen, som giver et indtryk af gadelivet, husindretning, ghettoliv og stolte familier, ved siden af portrætter og landskaber.

Bogen er blandt de allerbedste i genren, og det er den mest oplagte måde at få mere at vide om dette folk som er omgærdet af myter, romantik og fordomme.

Man kunne ende med at konkludere ud fra bogen, at Roma er almindelige mennesker som du og jeg, mens nogle af dem er helt specielle.

Peter Bakker, lektor i lingvistik på Aarhus Universitet, Institut for Antropologi, Arkæologi og Lingvistik.

Jan Maintz Hansen **Et usammenhængende blændværk?**

Klaus Otto Kappel: *Karen Blixens Værk I. Svendestykket* Syv fantastiske Fortællinger – *nærlæsning, analyse og vurdering*, Lyngby 2007 (Forlaget Holkenfeldt).

Et spørgsmål der har præget Blixen-receptionen generelt og særligt receptionen af *Syv fantastiske Fortællin-*

ger, er følgende: Hvorvidt gestalter de komplicerede konstruktioner en kohærent mening? Organiseres de urolige, intrikate former og mange betydningslag af overgribende betydning(er) eller snarere af ambivalente betydningselementer? Da *Syv fantastiske Fortællinger* udkommer på dansk i 1935, udgør dette spørgsmål et gennemgående tema i anmeldelserne af bogen. Anmelderne er – ligesom anmelderne i USA, England og Sverige hvor bogen udkom året før – enige om, at bogen er af en helt egenartet karakter. Fx pointerer Otto Rung at bogen er en »sjælden Gæst« i Danmark, den er »omtrent som at se den flyvende Hollænder sejle ind i Langelinies Baadehavn mellem Amåtørklubbens Søndagsbaade!« Men i modsætning til især USA, hvor bogen vakte stor begejstring, er en række danske anmeldere stærkt uenige med hensyn til vurderingen af bogen, og de deler sig i to lejre. Tom Kristensen kalder bogen »genial«, og Otto Rung påpeger at de enkelte fortællinger »er i deres indre Logik komplet følgerigtige«, og de er »ikke blot nøgne Tankekonstruktioner«, men de »har et Kød og et Blod saa levende og saa kraftigt, at det er Natur af en særegen højere Potens end vor. Og en Lidenskab, der ikke blot fængsler, men slaar!« Heroverfor står anmeldere der særligt i kraft af fortællingernes mange intertekstuelle referencer, allusioner, pastiche, parodi, deres udviklede, selvrefleksive, narrative strukturer og intrikate udsigelsesformer og deres stiliserede universer uden psykologisk